

XLV. ARADVÁRMEGYE BŐVÍTÉSE ÉS ÚJJÁ- SZERVEZÉSE.

Grassalkovics főispáni beigtatója. A jenői és zarándi járásnak Aradhoz való csatolása. Az első rendes tisztújítás. A porták ügye. Nemesi fölkelés. A Csernovics-ezred garázdálkodása. A közigazgatás rendezése. Aradváros 1747. évi szabadalmi. Birtokrendezés. A határőrvidék bekebelezése. A királyi biztosság. Az új vármegye nagysága. Az aradi ráczok kivándorlása Oroszországba. Új Szerbia.

1744. szeptember 22.-én nagy és fényes közönség szorongott Aradon a vármegye házában. *Stanislovics* Miklós csanádi és *Fábry* Jakab dulcinoi püspök, báró *Haruckern* Ferencz békési főispán, báró *Sándor* Mihály szeptemvir, Nagymaróthi *Barinay* László, az Arad helyreállításában oly nagy érdemű helytartótanácsos, a Maroliani-ezred egész tisztikara, *Szevics* rácz alezredes stb. tűnt ki a karok és rendek díszbe öltözött sokaságából, mely »csodálatos bőségben« jött össze a megyéből s a szomszédságból.

A »generalis congregatio«-t *Bibics* Jakab alispán nyitotta meg. Felolvastatván *Grassalkovics*nak főispánná, gróf *Károlyi* Ferencz tábornoknak pedig beigtató királyi biztossá való kineveztetését, a rendek a csanádi püspököt, a békési főispánt, a kis *Grassalkovics* Antal grófot (1784-ben a hercegi cím megszerzőjét), *Barinay*t és *Szerdahelyi* szolgabíró-t küldték ki a királyi biztos meghívására. Az épület bejáratánál való fogadására pedig a dulcinoi püspököt, *Rudnyánszky* József érseki s *Horányi* Gábor kir. táblai ülnököt s a törvényhatóság részéről *Bibics* alispánt.

Kíséretökben megérkezvén gróf *Károlyi*, felolvastatta Bécsben aug. 26. kelt megbízó levelét; mire *Bibics* alispán néhány okirattal egyetemben átadta neki a vármegye pecsétjét, *Vásárhelyi* Imre pedig, az ékes tollú rendes jegyző, a rendek nevében latinul üdvözölte őt. *Grassalkovics* kinevező-íratának bemutatása után gróf *Károlyi magyar* beszédben fejezte ki jókívánatait, mire a rendek nevében ismét *Vásárhelyi* felelt és pedig szintén *magyarúl*¹⁾.

¹⁾ »A szent Ágostonnak szokott közmondása szerint, — szólt — úgymint: *Hinc lactor ab uberi, hinc pascor a vulnere; quo me vertam, nescio*, — nem tudja kegyelmes urunk, ezen nemes vármegyében először is mihez ragaszkodjon és mindeddig is magában mit végezzen. *Köt* objectuma volt szent Ágostonnak, melyekben fönt megírt mód szerint

Beszéde után — mely Aradban a megyei ékesszólásnak legrégibb főnmaradt emléke — Károlyi a két püspököt, Haruckern és Sándor bárókat s Barinayt, Gyurcsányit, Rudnyánszkyt és Siskovicsot küldte ki. *Grassalkovics*, mint már előtte való nap, a vármegyébe-érkeztek, igen sok megyei úr és száznál több lovas banderista kíséretében, a tűzérektől e célra átengedett 12 ágyú dörgése közt vonúlt a gyűlésterembe, mely előtt óriási tömeg várta. A belépőt Károlyi magyar beszéddel fogadta, a vármegye fejének nyilvánította s azonnal átadta neki az asztalfőt, a pecsétet és az okiratokat. Magyarúl felelt a főispán is, Károlyit (a jegyzőkönyv szerint) »bámulatos és igen előkelő stílusú« beszédben magasztalván. »Igen kegyesen« köszöntötte Arad rendeit, a vendégeket s a szomszéd vármegyék követeit és fogadta, hogy tisztében legjobb tehetségei szerint jár el. A mint letette az esküt, az alispán s még néhány úr vállaira emelte a főispánt, miközben peregtek a dobok, harsogtak a trombiták, dörögtek az ágyúk s a nép egy szívvel-lélekkel vivátozott.

Újra *Vásárhelyi* emelkedett föl mostan s latin beszédben mondott köszönetet Károlyinak. A legnagyobb rokonszenv hangján emlékezett meg atyjáról is, a szatmári béke eszközlőjéről¹⁾, kinek tetteit és cselekedeteit

magában meg nem egyeztetett; *három* nekünk a nagy kegyelem: Felsőes koronás királynénk s kegyelmes asszonyunknak anyai nagy irgalmassága és kegyessége; excellentiádnak édes nemes hazánkhoz, következendőképen a többiek között ezen nemes vármegyéhez is vonzó igaz atyai szeretete és kegyessége; harmadik pediglen méltóságos gróf Grassalkovics Antal urunk ő excellentiájának kimondhatatlan könyörületessége és alázatossága. Úgy, hogy bizvást fölkiálthatunk: *Hinc lactamur benignitate et clementia regia, hinc pascimur excellentiae vestrae superabundantibus gratiis, ac denique hinc utimur firma spe; quo nos etiam vertamus, ignoramus.* Hogy pediglen háládatlanoknak lenni valamelyik részről is meg ne ítéltsünk, így azért előbbször is fels. asszonyunknak, királynénknak nagy kegyelmeességét, hogy t.-i. *ezen szegény, elhagyott s csaknem utolsó romlásához és pusztulásához jutott vármegyét* oly kegyelmes főispánnal és országunknak egyik drága oszlopjával, mint titulált méltóságos gróf Grassalkovics Antal urunkkal ő excellentiájával *újra föltámasztani és fölékesíteni méltóztatott*, alázatos homagialis devotiónk szerint térdenállva köszönjük és vérünknek utolsó csöppit is ő felségének hív szolgálatira, tartozó alázatos obligatiókhöz képest, consecráljuk. Excellentiádnak, mint kir. commissariusnak, elegendő hálát sem adhatunk, minthogy nemcsak erre a vármegyére, hanem az egész (tiszántúli) circulusra is annyira kiterjedett excellentiádnak atyai szeretete, hogy mi is nem másként, hanem excellentiádnak úri kegyes színe előtt nagy alázatossággal leborulván, igaz szeretetünket és alázatosságunkat, contestatiojára örökös szolgálatinkat és egész tehetségünket excellentiádnak dedikáljuk és lekötelezzük. Hogy pediglen mélt. gróf Grassalkovics urunkat és főispánunkat is igaz szívbeli kívánságunk szerint mennélelőbb tartozó alázatossággal reverálhassuk, magunkat is ő excellentiájának szárnyai alá és kimondhatatlan nagy kegyelmességébe ajánlhassuk és ekképen is buzgó szívbeli nagy örömünket continuálhassuk: excellentiádnál, mint kegyes kir. commissariusnál, alázatosan instálunk mélt. főispán urunknak invitatiojára egy solemnis deputatiót rendelni, azután is pediglen ő excellentiáját maga főispáni méltóságába mindnyájunknak örömére s consolatiojára mentőlelőbb kegyesen installálni méltóztatass-k.«

¹⁾ *Károlyi* Sándornak Aradvármegyéhez való viszonyáról l. »Károlyi Sándor életéhez« című czikkemet. Tört. és Rég. Ért. 1886., 210—218.

csodálatra méltónak találta. Esküjéhez képest fáradhatatlanul s egész lelkével azon volt, hogy mint a *haza atyja* mentülinkább használhasson a kincstárnak s magának a magyar királyságnak. Beszédét azonban azzal a hízgeléssel fejezte be, hogy akármily nagy érdemei voltak is atyjának, még csak össze sem lehet hasonlítani azokat fia érdemeivel. A dob-, trombita- és ágyúszó elhallgatása után ismét a rendes jegyző beszélt s ezúttal az új főispánt dicsérte ki.

Mindakét úr válaszolt, egyértelműen szólítván föl a rendeket, hogy a legközelebbi megyei fölkelés alkalmával életüket és vérüket áldozzák a királynőért. Háromszoros vivát, dob-, trombita- és ágyúszó tudatta velök, hogy buzdításuk nem hangzott el hiában. A főispán pedig újból biztosítván a rendeket, hogy minden erejét Aradvármegye fenmaradására s a szegény népnek a legkívánatosabb módon való megtartására szenteli, a pecsétet és az okiratokat visszaadta az alispánnak, kit társaival együtt megerősített tisztében.

S most sajtáságos jelenet következett. A tisztikar, élén az alispánnal, a főispánhoz járult és sorban *kezet csókolva*, magukat kegyeibe ajánlották. Hová lettek azok a büszke kis királyok, kik egészen III. Ferdinánd idejéig jogot tartottak hozzá, hogy kezet fogjanak az országgyűlésére közéjük jövő királylyal, ki csak első a hasonlók közt! A kézcsókkal azután véget is ért e napra a közgyűlés. A rendek a minoriták templomába vonultak, hol szintén »bámúlatos nagy tömeg« gyűlt egybe a

Gróf Grassalkovics Antal.

Te-Deumra, melyen a csanádi püspök pontifikált. Nevezetes, hogy e közben nemcsak dob, trombita és ágyú szólt mindegyre, hanem hogy szervezett énekkar is emelte az ájtatosságot¹⁾.

Így köszöntött be *Aradvármegye újkora*. Nagyeszű és a közügyekben tájékozott udvari ember állt élére. Vele új élet kezdődött a szellemi és az anyagi téren.

A beigtatást követő napon (szept. 23.) már ismét a *nemesi fölkelés* ügyével foglalkozott Aradvármegye. Elhatározta, hogy 19 porta után 28 katonát ad, egyesek pedig²⁾ 12-őt, összesen 40-et szerelnek föl, hogy

¹⁾ *Aradm. jk.* 1744., 318—33. l. *Márki*, Aradi Közlöny, 1886. ápr. 25. — ²⁾ Az aradi püspök 2, Andrassy Zsigmond, az alispán, Csernovics Mihály és fiai, Edelsbacher Ignác, Bibics Ferencz, Szalbek József Jakab lippai sópéztárnok, Jung Tamás aradi serfűző, Krepssl aradi serfűző és 11 aradi molnár együttesen 1—1 katonát ajánlottak meg.

egy-egy lovas katona ruházatára és fegyverzetére 14 frt 18 krt., összesen 34 frt 18 krt. ajánlanak meg¹⁾). Szinte drákói szigorral intézkedtek a *közbátorság* fenntartásáról is. Közhírré tették, hogy a ki egy rablót megfog, 20 s a ki egy harambasának mondott rablóvezért kerít kézre, 30 frtot kap; 12 frtot adnak annak, ki üldözésközben ejti el a rablót, vagy a ki elfogja a rablók elrejtőit. Ha a községi bírák vagy más adófizetők vonatkoznak résztvenni a rablók üldözésében, a helység bíróját mások példájára s elrettentésére *karóba kell húzni!*²⁾) Szeptember 26. már Zarándvármegyében, Zaránd mezővárosban tartotta gyűlését Aradvármegye s október 29.-én ott vette tudomásul a helytartótanácsnak okt. 2. kelt értesítését³⁾), hogy a királyné *Zarándvármegyének jení és zarándi járását* az 1741. XVIII. t.-cz. értelmében adózás és törvénykezés tekintetében végre csakugyan Magyarországhoz, nevezetesen *Aradvármegyéhez csatolta.*

A rendek nagy örömmel fogadták ezt a rendeletet, mely Aradvármegyét annyi vajjúdás után egyszerre tekintélyes törvényhatósággá tette. Köszönetet szavaztak Grassalkovicsnak a két járás bekebelezése körül tanúsított fáradozásaiért. Az uniót lelkesedéssel hirdették ki a jelen volt földesurak és tisztviselők közt, a szolgabíráknak és esküdteknek pedig meghagyták, magyar és oláh nyelven tudassák azt a falusiakkal is. Gyűjtsék össze a népet mindenütt a piaczon s éljeneztessek meg a királynét: hadd legyen jele annak az örömnök, melyet a királyné anyai kegyessége méltán kelthet, midőn Zarándvármegye két járását Aradhoz csatolni rendelte. Magához a királynéhoz s a helytartótanácsához hálafeleliratot intézett a vármegye, mely már-már végromlásra jutott, midőn ekként megmentették. Örömeiket fejezték ki a rendek, hogy a hadipénztárba most már a régi 19 portán felül még 31¹/₄ porta után fizethetnek és pedig Zarándtól 8520 frt 30 krt és Jenőtől 5680 frt 20 krt⁴⁾).

¹⁾ A mente, dolmány, nadrág, öv, sarkantyús csizma, pantallér, kardszif és tarsoly együttvéve 20 forintba került; a kard ára 2, a lóding 1 forint., lószerszám 3 forint 30 kr., puskatok 1 frt., zablya 24 kr., kengyelvas 30 kr., pokrócz 1 frt 42 kr., köpenyeg 4 frt., vakaró 12 kr. (*Aradm. jk.* 1744., 341. l.). A fölkelés költségeiről 1746. nov. 21. és 1750. máj. 4. számolt a vármegye. L. u.-o. 1750., 388—392. — ²⁾ *U.-o.* 345. — ³⁾ *NRA.* fasc. 1455. nro 24. — ⁴⁾ *Aradm. jk.* 1744., 351—6. E szerint Aradhoz most már — a jegyzőkönyv eredeti helyesírását követve — ezek a községek tartoznak: 1) *a ménesi járásban*: Radna, Kladova, Ménés, Kubin, Kovasincz, Mikalaka, Gyarak; 2) *a jení járásban*: Silingya, Lugo-zó, Kavna, Krszta-Menyés, Felső-Ménés, Kujed, Kis-India, Buttyin, Barda, Gros, Vaszoja, Bersza, Algeszt, Monyoró, Jarkosztó, Jarkos, Hodos, Bonczesti, Gyurahoncz, Honczisor Szaturo, Zölgyes, Solymos, Madrizesti, Szakas, Musztesti, Szrb, Fölső-Csilly, Alsó-Csilly, Plop, Plés, Bogyesti, Almás, Lunka, Kakaró, Rekszig, Sebes, Kertes, Szuczány, Nadalbesty, Nyágra, Szlatina, Monyasza, Dézna, Dulcsele, Zimbros, Holt, Mézes, Praedium Kocsoba, Oppidum Jenő, Boksíg, Kutrató, Gurba, Sikula, Cseger; 3) *a pankotai járásban*: Láz, Zemerzcel, Szelezten, Praezesti, Doncsény, Bohány, Minyát, Ignesty, Govosdia, Diecs,

Megválasztották egyúttal a rendes tisztújítás idejéig másodalispánná *Vankay* Mihályt, aradi főszámvevővé *Bohus* Imrét s mint szolgabírákat meghagyták a jenei járásban *Tomanovics* Pált s a zarándiban *Szegedi* Józsefet; de velök is letétették az Ulászló I. decretumának XXXIII. t.-cikkében előírt esküt¹⁾. Föleskették táblabírákká *Klempay* Márton és *Illyenes* József csendbiztosokat s *Nyitrai* László másodcsendbiztost, kik idáig mint zarándi táblabírák szereztek érdemeket a zarándi adózó nép érdekében. Azután november 16.-ára valamelyik alispán elnöklete alatt küldöttséget rendeltek ki, hogy számbavegyék a pankotai börtönökben elzárt gonosztevőket s hogy a bekeblezett rész adóügyét is rendezzék. Meghagyták, hogy nov. 9.-ére minden faluból a bíró s két esküdt menjen Pankotára, a hol *Bibics* Ferencznek, Zarándmegye eddigi főszámvevőjének közreműködése mellett a bizottság előtt igazítsák el tartozásaik ügyét²⁾.

Ez a bizottság nem készülhetett el addig munkálataival, míg a kormány végkép meg nem állapította a Zarándból Aradhoz csatolt *porták* számát. A helytartótanács már okt. 13. jelentette a királynénak, hogy a jenei és zarándi járásra eső 14200 frt 50 krt az ország portáihoz helyes arányban elosztani nem lehet, mert ez az összeg $31\frac{7}{40}$ nádori portát tenne ki. Ilyen tört-számítás pedig nincs divatban az ország egy részében sem, mert csak fél és negyed szerént szokás beosztani s ilyen törtszám a számításban is alkalmatlan volna; a $\frac{7}{40}$ -ed portát tehát $\frac{1}{4}$ -nek venni javasolta. Ehhez képest *Mária Terézia* okt. 26.-án meg is hagyta, hogy Zarándvármegye 53 portájából Jenővel és Zaránddal $31\frac{1}{4}$ -et írjanak Aradhoz, a többi pedig ($21\frac{3}{4}$ porta) Zarándnál maradjon³⁾. Ezen kulcs szerént állapította meg Aradvármegye az 1744/5. katonai évre a maga adóját. Nov. 20.-án ugyanis tudtúl vette, hogy a régi 19 portához most még $31\frac{1}{4}$ -et nyervén, összesen $50\frac{1}{4}$ porta után kell adóznia. Az országos felosztáshoz képest minden porta 455 frt 30 kr hadiadót fizetvén, a hadiadó összesen 22855 frt 17 kr-ra rug. Idejárúl az ingyenmunka-válttság fejében 324 frt 51 kr., s háziadóban (a tisztviselők fizetésére s más rendkívüli szükségletekre) 6088 frt 45 kr. együtt tehát 29268 frt 53 kr., melyből az aradi járásra 19 porta után 10233 frt 20 kr., a zarándira $18\frac{3}{4}$ porta után 11460 frt 13 kr. s a jeneire $12\frac{1}{2}$ porta után 7575 frt 20 kr. esik⁴⁾.

Beringya, Revetos, Rosia, Krajkova, Dombravicza, Al-Krokna, Felső-Krokna, Fényes, Jószás, Jószásel, Valle mare, Kerek, Pankota, Szöllős, Moroda és Gyarmath, Kurvakér, Ternova és Agris, Taucz, Nádas, Duud, Draucz, Aranyág, Agris, Almás, Magyaráth, Muczka, Galsa, Siria; 4) a *siklói járásban*: Szintye, Csintye, Somos, Nadabb, Erdőhegy, Sikló, Otlaka, Péll, Gyula-Varsánd; 5) a *nagyzerindü járásban*: Ágya, Apáthi, Bélzerind, Barakonyi, Csörme, Fekete-Gyarmath, Kiss-Jenő, Kerőlős, Nagy-Zerind, Miske, Szintye, Seprős, Somostyeszig, Talpas, Vadász; 6) a *gyulai uradalomban*: Possessio Székudvar, Poss. Elek. Puszták: Kispilly, Szent-Mártony, Szent-Király, Gyürke, Tomász és Pecserd. (*U.-o.*, 357—9. l.). —

¹⁾ Szegedivel csak utólag, mert ekkor távol volt. — ²⁾ *Aradm. jk.* 1744., 361—4 — ³⁾ *Orsz. lt.* Eredeti. A HTT. okt. 13. és 30. i rendelete Aradmegyéhez és gr. Nádasdy Lipót kir. biztoshoz. — ⁴⁾ *Aradm. jk.* 1744., 401—2. l.

Nagyon természetes, hogy most már a zarándi részek *fölkelő* *screegének* is aradi vezérlet alatt kellett gyülekeznie. A Csintyén összevont csapat összesen 89 jól fölszerelt lovaskatonából állt; e csapatban volt: 3 nemes, 5 szabados, 7 polgár s 74 paraszt; nemzetiség szerint pedig 71 oláh, 15 magyar, 2 német és egy lengyel. A régi Aradvármegye adott 10 önkéntest¹⁾, s 48 portális katonát, míg a zarándi részek 31 portális katonát küldtek Csintyére. A kis csapatot *Quatalides* Lipót, a tótváradai járás esküdtje és csendbiztosa, mint hadnagy, nov. 5.-én indította útnak Csintyéről, hogy »az ellenséges porosz király ellen Isten segítségével ismételve diadalokat vívjon ki«²⁾. Ezzel egyidőben *Csernovics* János volt aradi szolgabíró is engedélyt nyert a királynétól, hogy három szabad lovasszázadot állítson fel s Aradvármegyében mint őrnagy indítson toborzást. Az év (1744) végéig csakugyan már száznál többen csaptak föl katonának. A besorozást annak rendje, módja szerint *Wittmann* András György aradi hadbiztos végezte, ki a megyében az elszállásolást is az előírások szerint kívánta eszközölni. A vármegye neheztelt ugyan, hogy a kormány nem értesítette a dolgról; a szolgálat érdekében azonban nem akadékoskodott. Pedig lett volna rá oka. *Csernovics* szabad századaiba beállt ugyanis a két év előtt megkegyelmezett rablók, tolvajok s azok elrejtőinek és orgazdáinak egy része is, szóval olyan szemét-nép, mely »a gonoszsgot az anyatejjel szítta be s azt gyöngé korától kezdve mind nagyobb és nagyobb sikerrel űzte.« A jenei bírót pl. éjnek idején megfogták, megkötözték, megverték, kirabolták s tüzes vassal sütögették, hogy minden értékes holmiját előadja. S ez az eset nem állt magában. A megyei tisztek életökkel játszottak, mikor nagyobb rendtartásra intették a katonatiszteket. Örökösen gyujtogatástól, rablástól, gyilkosságtól remegtek a lakosok, s attól, hogy a Joul és Szojkó híres harambasák elfogatása óta csöndes ráczok és oláhok szintén követik a rossz példát. Ennek elkerülése végett a vármegye már 1745. január 4. kérte a helytartótanácsot, helyeztesse át *Csernovics* katonáit a tiszáninneri vagy a felsőbb vármegyékbe s az ezután beállókat is egyenesen odaküldje³⁾.

A *Csernovics*-lovasság kihágásaiból esett kárt 1290 frt I krajczárra becsülte a vármegye, melynek színe előtt május 16. ünnepiesen meg is ígérte a lovasság őrnagya, *Csernovics* János, hogy teljes kárpótlást ad. Egyúttal azonban elhatározta a vármegye, hogy mivel a tolvajok s rablók

¹⁾ Edelspacher Mátyást személye és birtoka után még Zarándmegye kötelezte katoná-állításra; ő azonban nem tett eleget, sőt gorombáskodott is az új vármegyével, mely erre őt az 1609: LXV., 1635: LXXXVIII. és 1723: VI. t.-cz. értelmében nemcsak a megye, hanem a haza iránt is engedetlennek nyilvánítván, az 1622: XXI. és az 1681: XLVI. t.-cz. értelmében 523 frt 36 kr. büntetésre ítélte. (*U.-o.*, 398—9. l.). — ²⁾ *U.-o.* 379—385. l. *Quatalides*nek szept. 22-től okt. 31.-éig »hú szolgálatai fejében« 42 frt értékű 10 körmőczi aranyat ajándékozott a megye. — ³⁾ *Aradm. jk.* 1745., 406—412., 494—5. és II. kötet, 90—93. lap.

nagyon elszaporodtak, minden hosszas pörlekedés nélkül felakasztat mindenkit, a kit csak egy borjú, vagy kecske ellopásán érnek is rajta. Ha pedig valamely nemzeti vagy örvidéki katona szövetkezne a tolvajokkal, velök együtt kószálna s a lakosokat bármiképen károsítaná, elfogatás esetében nem a katonai ügyekben illetékes aradi katonai praefecturának adják át, hanem ellene mint közönséges rabló és tolvaj ellen járnak el; és mivel tette következtében katonai jellegét elveszti, fölötte a vármegye lát törvényt s az ítéletet is az hajtja végre. Kihirdette továbbá, hogy a Csernovics-ezrednek az erdőbe szökő legényeit megfogatja s ellenállás esetében meg is öleti, a Pankotán idáig elzárt fölkelő-katonákat ellenben katonai felszerelésök s lovaik visszatartása mellett szabadon bocsátja. A rablókkal egy kézre dolgozó Jankó Sztán Bugár szabadhelyi katonát pedig sok alku-dozás után csak akkor adta át az aradi katonai hatóságnak, mikor a főispán megígérte, hogy a kormányzékeknél latba veti szavát a vármegye tekintélye mellett¹⁾.

Ennek a tekintélynek azonban sokat ártott, hogy Aradvármegyének még mindig nem volt igazi *középpontja*. Éppen 1745. május 16. határozták el, hogy Világosvár vagyis Siria mezővárosban építenek megyeházat s hogy odaköltöztetik át a levéltárat is, melylyel egy földel alatt kell laknia a jegyzőnek. Ott építtetnek megyei börtönt is és erre fordítják azt az 1100 rajnai frtot, melyet Edelspacher Zsigmond még Zárandvármegyének hagyott. A közigazgatás tisztviselőit akként osztották szét, hogy a rendes alispán mindenkor Aradon, a másodalispán pedig egyelőre Erdőhegyen lakjék; a jegyző Világosvárra megy, hol saját házában működhetik az aljegyző is, a főszámvevő ellenben Aradon marad; az aradi járás szolgabírája Radnán, a zarándié Világosváron, s a jeneié Jenőn lakjék. Az esküdtek közül Vásárhelyi Jonathán Aradon marad az alispán mellett, a többi három pedig Simándon, Sebesen és Szöllősen tartózkodik²⁾.

Kedvetlenül fogadta (nov. 2.) a vármegye, hogy a kormány 2-vel többre, t. i. 52 $\frac{1}{4}$ -re emelte portáinak számát, minek következtében most már 23,766 frt 16 kr. adót kell fizetnie; de nemcsak ennek kirovását rendelte el, hanem azt is, hogy minden zsellér 50 botütés terhe alatt évenként 100 verébfejjzel számoljon be az illető falu bírójának s hogy adó fejében a községek összesen 300 farkasbört szállítsanak be³⁾. Majd minden száz adó forint után 1 véka búzát s egy véka kukoriczát, összesen tehát 150 pozsonyi mérő búzát s ugyanannyi kukoriczát vetett ki a vármegye, (Aradvárosra pl. 3200 forint után 32 vékát), hogy kellően élmezhesse a rabokat, kiknek élelmét idáig adakozásból és koldulásból, tehát elég illetlenül szereztek be⁴⁾. A rendkívüli kiadások sem voltak csekélyek; pl. 100 aranyat adtak Freytag ezredes aradi parancsnoknak, 12-t pedig Wittmann

¹⁾ *Aradm. jk.* 467., 474–8., 484–5. — ²⁾ *U.-o.* 488–9. I. — ³⁾ *U.-o.* 1745. I. 489–90. II. 83–5., 95. és I. 7–8. — ⁴⁾ *U.-o.* I. 454. 493–4., II. 71–77.

hadibiztosnak, hogy a katonai beszállásoknál stb. a megyével szemben méltányosan járjanak el; buzdításul s elösmerésül 12 aranyat ajándékoztak a konopiaknak, kik az éj idején rájuk tört rablókat nemcsak elkergették, hanem harambasájukat meg is ölték; 12 aranyat fizettek a királyné fia születésekor Zarádon mondott Te-Deumért s 1000 frt tiszteletdíjat ajánltak föl a Frankfurthból visszatérő Ferencz császárnak, az üdvözlésére küldött követnek pedig 4 frtapidíjat szavaztak meg.

Áldozataiért azonban bőven kárpótolta a vármegyét a királyné, mikor végre-valahára csakugyan hatósága alá rendelte a *határőrvidéket*. Már 1745. nov. 6. meghagyta Grassalkovics főispánnak, mint kir. biztosnak, gondoskodjék Jenő várának kiürítéséről, a benne levő tüzérségnek, élelmezési hivataloknak s az összes fölszereléseknek máshova-költöztetéséről¹⁾. Decz. elsején pedig kijelentette a királyné, hogy mivel Világosvár és Jenő úgyszemint a marosi határőrség vonalától, megszünteti ezek katonai jellegét s bekebelezi Aradvármegyébe, illetőleg megengedi, hogy a két kapitányságba tartozó határőröket, ha adófizető polgárok nem akarnának lenni, áthelyezzék Horváth marosi ezredébe; különben pedig Világost Grassalkovicsnak, s Jenőt Péterffynek adja, míg Ohaba falut s Iratos pusztát eladásra jelöli ki; de valamennyit Aradba kebeleztetve be, meghagyja Pálffy tábornagnak, hogy erről minden parancsnokló tábornokot értesítsen²⁾. Decz. 15.-én még *Arad és Zimánd visszacsatolását* is meghagyta a királyné. »Magától értetik — tette hozzá, — hogy az Aradon és Zimádon még található marosi határőrök, kik adófizető polgárok akarnak lenni, házaikat, lakásaikat és telkeiket továbbra is megtartják; azoknak ellenben, kik inkább a katonai rendhez kívánnak tartozni, a marosi határőrséghez tartozó más helyre kell vonulniok. . . . Hogy pedig Aradnak és Zimádnak Magyarország tartományi hatósága alá való átengedése a tervezett várerősítésre hátrányos ne legyen, vagy azt ne akadályozza, kegyelmesen megparancsoltuk, hogy az Araddal és Zimáddal a megyéhez eső terület, ha kamarai alattvalók vagy adózók telepednek is meg rajta, az eddigi kamarai javakhoz hasonló módon legyen fenntartva a végből, hogy az aradi erődítések fejlesztése idején szolgálatunk ügye e miatt ne szenvedjen s egyenetlenségek ne támadjanak a katonák és birtokosok közt.« Elrendelte továbbá a határőrök jószágainak a megyei területektől pontosabban való elkülönítését is. A terület rendezését különben Grassalkovics főispán és az aradi katonai parancsnokság fölhasználásával gróf Pálffy János tábornagyrá bízta.

Grassalkovics azonnal lement Aradra. Maga elé hívatta *Freytag* aradi várparancsnokot s *Horváth* Jánost, a végbeli nemzeti lovas katonaság alezredesét a tisztikarral együtt s felolvasta a bekebelezés iránt kiadott

¹⁾ *Mária Terésia* gr. Pálffy tábornaghoz. U.-o., 167. Grassalkovics a megyéhez Bécsből, 1745. nov. 17. u.-o., 130—2. — ²⁾ U.-o., 168.

rendeletet. Mindnyájan hódolattal értették meg, hogy tisztán polgári kormányzat alá kerül most már az idáig vegyesen kormányzott aradi ráczváros, Világos mezőváros, Galsa falu, Boros-Jenő mezőváros, Sikula falu s Arad- és Zimánd-szállás; s hogy a maradni vagy más határőrökhöz távozni akarókat külön bizottság fogja összeírni. A dolog azonban nem ment olyan simán. A zimándiak, aradiak és borosjeneiek pl. kijelentették a főispán s b. Engelshoffen tábornok temesvári hadtestparancsnok előtt, hogy továbbra is katonák maradnak; az ohabaiak, 5 zsellér kivételével, a bánságba szöktek; Világosvárról 16 s Galsáról is több zsellér távozott. Csak bajosan hajthatták be tehát azt a 36,243 frtot, a mennyit (a most idecsatolt $2\frac{3}{4}$ porta után járó 1254 frt $37\frac{1}{2}$ kr. hozzászámításával) fizetett a vármegye¹⁾.

A vármegye különben már 1746. január 24. megbízta *Szerdahelyi* István szolgabíró és *Klempay* Márton csendbíztost, hogy a b. Péterffy Jánosnak ajándékozott Boros-Jenő várából Aradra költöztesse át a helyőrséget, ágyúkat s egyéb fölszereléseket²⁾. Együttal köszönetet szavaztak a főispánnak, ki új birtokán, Világoson, ingyen adott telket a *megyeháza* és a börtönök építésére. Azonnal szervezték a várnagyi állást, mely a foglyokra s hajdúkra való felügyelettel járt együtt³⁾. Márczius 1. viszont nagy sérelem gyanánt hozta föl a vármegye, hogy a Haruckern-féle gyulai uradalom az eleki és székudvari foglyokat Gyulán, tehát Aradvármegyén kívül tartja s hogy a bitangjóságokat szintén oda hajtattja be. — Átkérte tehát a gyulai uradalomtól a pallosjogára vonatkozó okíratot s felszólította, hogy az aradi rabokat ne vigye át magához mindaddig, míg egy aradi szolgabíró és esküdt meg nem vizsgálja dolgaikat. Szintén sérelmesnek, törvénytelennek és így teljesíthetetlennek tartották, a mit az erdélyi kormány május 4. a helytartótanács útján kívánt tőlük, hogy t. i. Zaránd- és Aradvármegyék vegyes bizottsága közös eljárás végett még a Zarándnál maradt brádi és halmágyi eljárást is összeírják s az adóhányadot a régi Zaránd portáinak arányában állapítsák meg. Ez ellen fölhozták, hogy az Erdélyhez tartozó Zarándban az örökös jobbágyok telkeit a tér minőségéhez képest az illető földesúr osztja ki; ezen részek lakói pedig, kik a szabadon költözködés jogát élvezik, azt a telket művelik, a melyik nekik tetszik s így nem volna helyes és jogos, hogy jövedelmöket telkeik arányában és nagyságához képest állapítsák meg, mivel úgy a teher magára a telekre nehezednék⁴⁾.

A megnagyobbodott vármegye különben mindent elkövetett *közigazgatásának javítására*. Az 1746. május 26.-án tartott tisztújításon már 2 alispánra, 1 fő- és 1 aljegyzőre, 1 főpénztárnokra, 1 fő- és 4 alcsendbiztosra, 4 (aradi, világosi, zarándi és jenői) szolgabíróra, 4 esküdtre, 1

¹⁾ *Aradm. jk.* 1745., 192—3., 269—271., 357—8. — ²⁾ *U.-o.* 183—4. — ³⁾ *U.-o.* 184—5. Hatáskörét szabatosan megjelölik. A várnagy fizetése 100 frt és 20 mérő kukoricza volt. — ⁴⁾ *U.-o.* 224—7. és 279—280. V. ö. 1747., 10—12. l.

ügyészre, 1 hídfelügyelőre és 16 táblabíróra szavazhattak a rendek s így 36 férfiból állt a tisztikar, melynek lelke, a főispán nyilatkozata szerént, Vásárhelyi Imre főjegyző volt¹⁾. Meghagyta továbbá (aug. 4.) a vármegye, hogy minden síksági nagyobb falu külön jegyzőt fogadjon, a kisebbek közül pedig 2—3 falu; míg az erdős vidékeken (pl. Jenő és Tótvárad környékén) csak minden kenészség és kerület tartson egyet-egyét. Száz bottal fenyegették azt a jobbágyot, ki a szolgabírónak pecsét alatt vagy a hajdú útján szóval küldött idézésére meg nem jelennék s elmaradását törvényesen nem igazolná²⁾. Az adózó nép érdekében különben gyakran felszólalt a vármegye s 1747. márczius 22.-én egyszerűen kijelentette az erdélyi guberniumnak, hogy a Hunyadból hozzá átszökött jobbágyokat csak akkor adná ki, ha ez a kérdés össze nem függne az adóalapjául szolgáló nádori porták számával; mert hiszen az elpusztult Aradvármegye máshonnan jött lakosokkal népesedett be s ha ezeket vissza kellene küldeniök, ki fizetne itt adót? Hiszen így is alig győzik fizetni; de meg ők sem követelik a tőlük viszont Hunyadba átszökött jobbágyok visszaküldését. A polgárosított katonai helyek amúgy is panaszkodtak a túlságos adó miatt. A helytartótanács ápril 18.-án Világos, Galsa, Jenő, Sikula és Ohaba falvakban 4 portát állapított meg, a vármegye pedig — Aradra külön 2 portát számítván — 4805 frtban szabta meg adójukat. Volt tehát ok a tiltakozásra, midőn 2³/₄ porta helyett 6 után kellett adózni! S a megye június 12. helyesen figyelmeztette a helytartótanácsot, hogy ha vissza nem állítja az eredeti számot, mind többen szökösnek át a bántságba³⁾. Egészen lakatlan már Zimánd pusztá, Orovil, a Piperszky-szállás, Pobunszky-Gáj és Tomasinszky-Gáj s földeiket tavasz elején az aradi lakosok szántottak föl és vetették be. — Két nádori porta tehát már csakugyan elpusztult. A maradni akaróknak sem tetszettek a számukra kijelölt kincstári helyek s ők is visszamentek a katonasághoz. A század elején csak 19 portából állt a vármegye s akkor Edelsbacher kamarai jószágigazgató főispán és hatóság volt egy személyben. Rendről szó sem lehetett. Andrassy administratiója idejéig jegyzőkönyvet nem vezettek, levéltárt nem tartottak s így összeírásoknak, dicáknak sincs nyomuk. 1744-ben végre főispánt kapott a megye és Zaránd egy részével gyarapodott; a jegyzőkönyvek és okiratok azonban Zaránd másik részében maradtak s így az adóketésnél Aradban nem szolgálhattak alapúl. — 1745-ben mégis elkészült az új összeírás. A dicák számát 5386-ban állapították meg s minden egyes dica után hadi adóban 5, háziadóban pedig 1 frt 12 krt szedtek. S ez annyira méltányos volt, hogy pl. Arad városa még Andrassy idejében is, midőn nem volt olyan népes, 4900 frt adót,

¹⁾ *Aradm. jk.* 249—258. A derék főjegyző azonban még azon év novemberében elhunyt. A főispán Gödöllőn 1746. decz. 1. titkárát, *Forray* Andrást nevezte ki helyette.
²⁾ *U.-o.* 17. 6., 341—2. — ³⁾ *U.-o.* 1747., 44—7., 62—67.

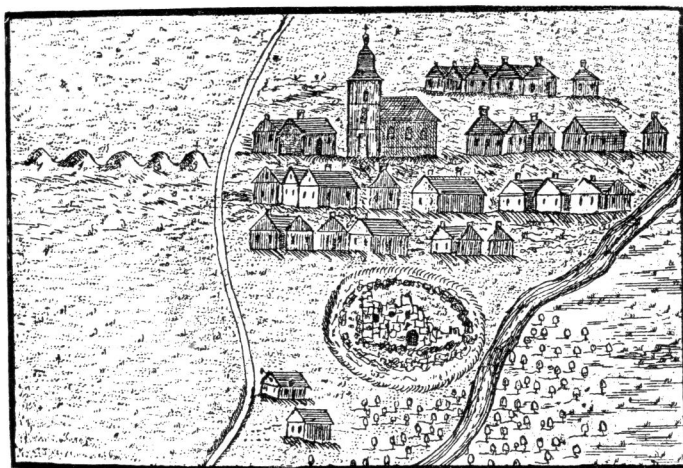
most pedig az odacsatolt ráczvárosra kirótt 1205 forint adó után is csak 3600 frtot fizetett¹⁾.

A Ráczváros odacsatolásával egyszerre 226 polgárcsaláddal szaporodott a 482 családból álló régi Arad. Mivel a Tikovecz-városrész is jobbadán rácz volt, 305 némettel s magyarral szemben mintegy 383 rácz állott, úgy, hogy a változott számarányt a város szervezetében is figyelembe kellett venni. A régi és új polgárok közt 1746. nov. 7. kötött szerződést 1747. január 21. hagyta helyben a királyné²⁾. E szerint 1) polgármester, bíró és kamarás (pénztárnok) rácz (illyr) polgárok is lehetnek olykép, hogy a szokott módon évenként tartott tisztújításokon az azon idő szerint való polgármestert szabad választás alapján vagy meghagyják, vagy megváltoztatják. A választásnak olykép kell történnie, hogy az egyik évben magyar vagy német, a másik évben pedig rácz legyen a polgármester, bíró és kamarás, de mindenkor a belső tanácsból. 2) Úgy a külső, mint a belső tanács a mostani számban felében magyarokból és németekből, felében pedig ráczokból álljon. 3) Az illyr nemzet polgárait vallásukban és szertartásukban senki se háborgassa, hanem most újból megerősített cs. kir. szabadalmi szerént éljen ez a nemzet. 4) A ráczoknak, mint ezelőtt, ezentúl is 8 papjuk legyen; közterheket ne viseljenek, a telkeket pedig, a vármegyével kötött egység szerént, a többi polgárral közösen bírják. 5) A város telkei és gazdasága tekintetében egyenlő joga legyen a város minden nemzetiségű lakosának s a köz-, vagy községi jövedelmekben és javakban is egyaránt részesüljenek. 6) Az illyr nemzet lakosai a magyar s német lakosokkal egyazon szabadságnak örvendjenek; de mégis olyan föltétellel, hogy mint igaz polgárok és hű alattvalók épp úgy a kamara hatósága alá tartozzanak. A kiknek feleségei még talán török területen élnek, azokat onnan behíjják, a Törökországból beköltöző s Aradon letelepedni kívánó legények pedig az 1741. XXIX. t.-cz.-hez képest megházasodjanak. 7) Valamint a város minden közügyét a városnak mindkét részről vett tagokból álló hatósága tárgyalja, úgy egyik fél se kezdjen és határozzon valamit a másiknak tudta és beleegyezése nélkül.

A kincstár még ezen évben részent örök áron eladta, részent beérbeadta az Aradváros környékén a határörökhöz tartozott pusztákat. Így Séget és Kis-Sofronyát, Kis-Ölyvedet, Varjasházát és Csályaszigetet Edelspacher Ignác és Péter s Bohus Imre, — Zimándot, Gyelidet, Kupát és

¹⁾ *Aradm. jk.* 1747., 93—95. Aradon 1746/7-ben 212 német háziúr és 77 lakó 2434 frt 15 krt, 95 polgárosított rácz pedig 1454 frt 50 krt, összesen tehát 3898 frt 65 krt fizetett, ide nem számítva a be nem keblezett ráczok 1704 frt adóját. (Stadt-Rechnung 1746/7.) -- ²⁾ *Orsz. lt.* HTT. oszt. Misc. fasc. 80. nro 5 7. Arad városházán kihirdette *Real* Ferenc kir. tanácsos és kamarai jószágigazgató 1747. május 20.-án. (*Aradváros lt.*) V. ő. Arad kérelmét 1746. nov. 7. *Orsz. lt.* Protoc. gener. copularum, 371. l. s a kamara válaszáat (Pozsony, 1747. jan. 2.) u.-o., 1747., 1. l.

Ötvenest pedig Grassalkovics kapta adományúl, míg Ötvenes, Sofronya s Varjasháza más részét Szent-Tamással, Kis-Szent-Pállal és Szárceaházzal együtt bérbe adta az állam. A nyomozások azonban kiderítették, hogy Ség sohasem volt külön pusztá, hanem azt mint Aradváros határrészét bírták az aradiak s azért tiltakozott is az Edelspacherek és Bohus beigtatása ellen Gersics Pál aradi polgármester¹⁾. A város állandóan ügyvivőket tartott Bécsben és Pozsonyban, hogy ennek a tiltakozásnak jó következése legyen. Szent-Pált meg nem kaphatván, legalább Kis-Kamarás és Kis-Botos átengedésére kérte a királynét, kijelentvén, hogy ha másképp nem megy, kölcsönpénzből fizeti ki az árát, mind a mellett, hogy a katonák erőszakoskodásai, költséges tartása s az évenként háromszor is

Glogovác legrégebb képe.

kiaradó Maros miatt igen sok a kiadásuk. Nagy-Iratost ugyan 10,000 frton 20 évre már 1746-ban bérbevették a kincstártól, Varjast pedig 1726-óta használják, amabban azonban a polgárosított rácz katonák, emebben pedig Szevics rácz alezredes emberei zavarják őket²⁾.

Más felől is sok panasz volt a határőrökre, kik már éppen nem tartottak fegyelmet. *Pandassy* glogováci kapitányt saját katonái nagy kínzások után ölték meg s hadnagya semmit sem tett megmentésére. — Szevics alezredes, az aradi őrség parancsnoka, kit szintén halállal fenyegettek, lanyhán vezette a nyomozást; nem is adott katonai erőt a különben katonai területen lappangó hét rabló kézrekerítésére³⁾. Mária Terézia 17+8. márcz. 4. meghagyta ugyan, hogy a gyilkosokat az aradi katonai börtönből a vármegye vegye át, egyúttal azonban ki kellett nyi-

¹⁾ *Orsz. lt.* NRA. fasc. 1719. nro 71. — fasc. 1820. nro 1—7. fasc. 1835., nro 80. *Urbaria et Conscriptioes*, V., VI. fasc. 32. nro 109., 218. levél. V. ö. *Protoc. gen. copularum*, 220. és 227. l. — ²⁾ *Aradváros számadásai*, 1746/7. — ³⁾ *Aradm. jk.* 118—123. —

latkoztatnia a vármegyének, hogy ezzel nem sérti az aradi katonaságnak a katonai területen gyakorolt jogait. A glogováczi ráczokat különben a gyilkosságban ártatlanoknak nyilvánították¹⁾.

1747. június 20. végre értesítette Aradvármegyét a helytartótanács, hogy a királyné az 1741: XVIII. t.-cz. értelmében a *katonai helyek bekebelezésére* biztosokúl Grassalkovics Antal, Draskovics Lipót és Károlyi Ferencz grófokat s Trsztványnszky Jánost nevezte ki²⁾. Arad megye most már nagyobb buzgósággal látott az összeíráshoz, melyet a helytartótanács még 1746. decz. 13. elrendelt. Az erdélyi küldöttekkel együtt külön írták össze a régi Zaránd s külön a régi Arad helységeit, míg a katonai (most bekebelezett) helyek jegyzékét Marsovszky Lajos tartom. h. biztos és Takács János állította egybe. Ez alkalomból, noha 1748. okt. 8. a királyné különös kegyelemből tette Arad portáinak számát 58 $\frac{1}{4}$ -re, a vármegye 1748. nov. 4. megújította panaszát³⁾, hogy az összeírás következtében Zaránd s az elpusztult katonai helyek után 2—2 portával fizet többet a nélkül, hogy ehhez Zaránd megye valamivel járúlna; s mint már 1747. okt. 23. kérték, most is kérik⁴⁾, hogy Zarándnak másik két járását is Aradhoz csatolják. Emlékeztették a helytartótanácsot, hogy az 1723: CII. t.-czikk értelmében az ő feladata a törvények végrehajtása; már pedig az 1741: XVIII. t.-cz. elrendeli a visszakebelezést, melynek a hír szerint megkötött béke után nincs is többé akadály⁵⁾. 1749. október 1.-én az összes katonai helyek bekebelezését sürgették⁶⁾. A mi az elsőt illeti, ekkor már ösmerték a királynénak 1748. május 4. kelt rendeletét, mely szerint azokat a pereket, melyeket Arad, Zaránd és Máramaros lakosai megyéiknek az anyaországhoz történt visszacsatolása előtt az erdélyi hatóságok előtt indítottak, tovább is az erdélyi hatóságok tárgyalják, s meghagyta ezen megyék lakosait az erdélyi fejedelmektől nyert szabadalmaikban⁷⁾. A mi a másikat illeti, csakhamar maguk is megéreztek, hogy Aachenben 1748. nov. 25. már megkötötték a békét, mert ennek értelmében a kincstár csakhamar (1749. február 1.) visszaadta a modenai herczegnek Aradban, Zarándban és Csanádban azokat a javakat, melyeket tőle 1744-ben lefoglalt, s melynek egy részét időközben el is adta⁸⁾. — Ezzel nemcsak a birtokviszonyok bonyolódtak össze, hanem éppen akkor állott vissza egy idegen tulajdonban levő hatalmas uradalom, mikor a megye már joggal remélhette, hogy megszabadul végképen a megyeiséggel daczoló kiváltsá-

¹⁾ *Aradm. jk.* 1748., 186., 188—9. — ²⁾ *U.-o.*, 1747., 97. — ³⁾ Klempay Márton és Tomanovics Pál biztosok ezért 30—30 aranyat kaptak a megyétől; Marsovszky 100 frtot, Takács János 2 aranyat kapott. *U.-o.* 253. — ⁴⁾ 1747. jún. 30., 1748. jan. 22.-én. Portánként rendes adó fejében 455 frt 30 krt, összesen 26,532 frt 52 $\frac{1}{2}$ krt kellett fizetni; ingyenmunka fejében 271 frt 6 krt., s a tartom. biztosok sallaríumára 120 frt 3 krt. *Fegyverkönyv.* 1748., 249. l. — ⁵⁾ *U.-o.* 1747. 112—3. és 1748. 283—5. — ⁶⁾ *U.-o.* 1749., 348—350. — ⁷⁾ *Thallóczy, a Magyar Igazságügyben,* 1885., 297. l. — ⁸⁾ *Orsz. lt. NRA.* fasc. 1482. nro 18. V. ö. *Pethő Krón.* folyt. III. 104.

gos területektől. Az egyiktől azonban, a legveszedelmesebbtől, a határőr-ségtől mégis csak megszabadult.

Grassalkovics főispán Pozsonyból 1750. szept. 2. azt az örvendetes hírt közölhette a megyével, hogy a királyné valóban *megparancsolta a marosi és tiszai határőrvidék bekebelezését*. Aradhoz csatolta az Aradtól keletre levő helyeket s a nyugatra lévők közül Pécskát és Szemlakot, a végrehajtással pedig, mint kir. biztost, a főispánt bízta meg. A helytartótanács erre okt. 29. fölhívta a vármegyéket, nemesítsék meg (díjtalanul) azokat a rácz tiszteket, kik 1740 óta viselik tiszti rangjokat, a törzstiszteknek azonfelül örök joggal kuriát is adjanak, de italmérés és mészárszék joga nélkül, míg a legénységnek fejenként 1—1 jobbágytelket hasítanak ki s tíz éven belül való építkezésökben bizonyos összeggel segítsék¹⁾.

Aradvármegye szept. 23.-án azon való örömeben, hogy törvényhatósága ekként nagyban növekszik, meghagyta a főpénztárosnak, hogy a bekebelezésre lejövő bizottság konyhájáról kellően gondoskodjék, az alispánnak pedig, hogy 84 akó bort ütessen csapra. *Grassalkovics* főispánnak megszavaztak 1000, gr. Károlyi Ferencznek 600 frtot, Trsztyánszky alnádornak 100, a grófok titkárainak (ha megjelennek) 24—24 aranyat s a főispán udv. személyzetének szintén 24 aranyat²⁾.

Az új vármegye *székházának* építéséhez már hozzá is fogtak Világoson. Mindössze csak 1500 frtjok volt reá s a szegény nép is nagyon panaszkodott, hogy a legnagyobb mezei munka idején kell fuvarozniok téglát s egyéb anyagot. Az ott dolgozó kézművesek még pénzért sem kaptak élelmi szereket Világoson s mindent Aradról kellett hozatniok. A megyei közgyűlések, úriszékek stb. alkalmával egybesereglett urak rendelkezésére Világoson csak nagyon kevés és mellettl rossz vendéglő állt. — A megye meggondolván ezt s hogy jobban megőrizheti foglyait s a levéltárt ott, hol több a lakosság s a katonaság, 1748. márcz. 21. kimondta, hogy nem épít Világoson új megyeházat, hanem megveszi Bibics Ferenczné *aradi* házát. Ezért 6000 frton felül azt a telket adja, melyen most egy deák iskola van³⁾. Ez a határozat igen sokat tett Arad fejlesztésére; mert a jobb, természetes középpont (Világos) helyett ez nyilvánította Arad városát a kikerekített Aradvármegye székvárosává.

Új *czímert* csak 1767. nov. 17. kapott a vármegye⁴⁾. 1768. márcz.

¹⁾ *NRA.* fasc. 1838., nro 66. — ²⁾ *Jk.* 1750., 438—440. 1750. okt. 8. azonban Gödöllőről arra kérte a főispán a megyét, hogy mivel ő idáig sem fogadott el tőle jutalmat s biztostársaival együtt most sem kívánja azt, semmisítse meg határozatát a megye; mit ez, sajnálva, hogy a haza s kívált a megye ügyében tett fáradozásait semmivel sem viszonzhatja, nov. 7.-én meg is tett. (*U.-o.* 446.) — ³⁾ *Aradm. jk.* 1748., 195. és 1749. 317—9. l. — ⁴⁾ *U.-o.* 1768., 38. sz. A régi pecsét helyett, melyen zöld fát fejér vagy ezüst mezőben két oroslán vett körül, ilyen újat engedélyezett a királyné: A Bécsben 400 frton metszett czímerben a kerek pajzs felső részének fejér vagy ezüst mezejében gyökereztől kiszakított zöld fa látszik, a mint mellette két skarlátszínű oroslán hátsó-

28. tartott gyűlésében a rendek »vigasságos kedvvel, szívekkel, szemekkel« fogadták a királynénak ezt az újabb kegyelmét és Szabó József főjegyző ékes beszédben fejezte azt a reményét, hogy »a mi még hamuban fekvő tek. nemes vármegyénk hajdani s első dicsőségének terjedése hátra vagyon, azt vajha szerencsésen s dicsőségesen megnyerhessük«.

A királyi biztosok Aradon 1750. nov. 5. végezték be a visszacsatolás munkáját. Aradvármegye közgyűlése nov. 7.-én örömmel vehette tudtúl, hogy az 1741: XVIII. t.-cz. immár teljesen végre van hajtva, mert a királyné visszakebelezte a marosi és tiszai határőrseget, csupán a csajkások részére tartván fenn néhány helyet. Az aradi járás Solymos, Pau-

Aradvármegye címere 1767.

lis, Csicsér, Szabadhely, Mondorlak, Glogovác s a körülárkolt Pécska és Szemlak helységekkel s azok pusztáival növekedett¹⁾. A nádori porták száma 64 $\frac{1}{2}$ -re emelkedett²⁾. Tíz év alatt háromszorakkora lett a vármegye

lábaira ágaskodva s kétágú farkaikat hátukra hajlítva áll. A pajzs alsó részének jobboldalán zöld mezőben két égszínkék pólya jelenti a vármegyét öntöző Marost és Köröst; balra zöld mezőből kiemelkedő fehér kastély látszik, cement vakolatú kövekkel, mellvédvel és három vörös fedelű toronnyal, melyek közül a középső erősebb s magasabb. Talamon gyanánt két arany griff szolgál. A pecsétnek ez a körirata: SIGILLUM COMITATUS ARADIENSIS 1767. A régi pecsétet azután az 1587: LXVI. t.-cz. értelmében összetörték. — Pótlásul legyen említve, 1478—1517-ből az orsz. levéltárban Aradvármegyének 16 pecsétlenyomata ősmertve. (Dl. 18017., 19001., 19023., 19078., 19083., 19098., 19244., 19470., 19629., 20:00., 20143., 22199., 22211., 22715., 26031., 29960.

¹⁾ *Aradm. jk.* 1750., 450. Csanádvármegye különben egy régi összeírás alapján azonnal a maga részére követelte Szemlakot és Pécskát. *U.-o.*, 451. — ²⁾ Ezek 1750/1-ben 29.379 frt 45 kr. hadi és 10,520 frt házi adót/fizettek.

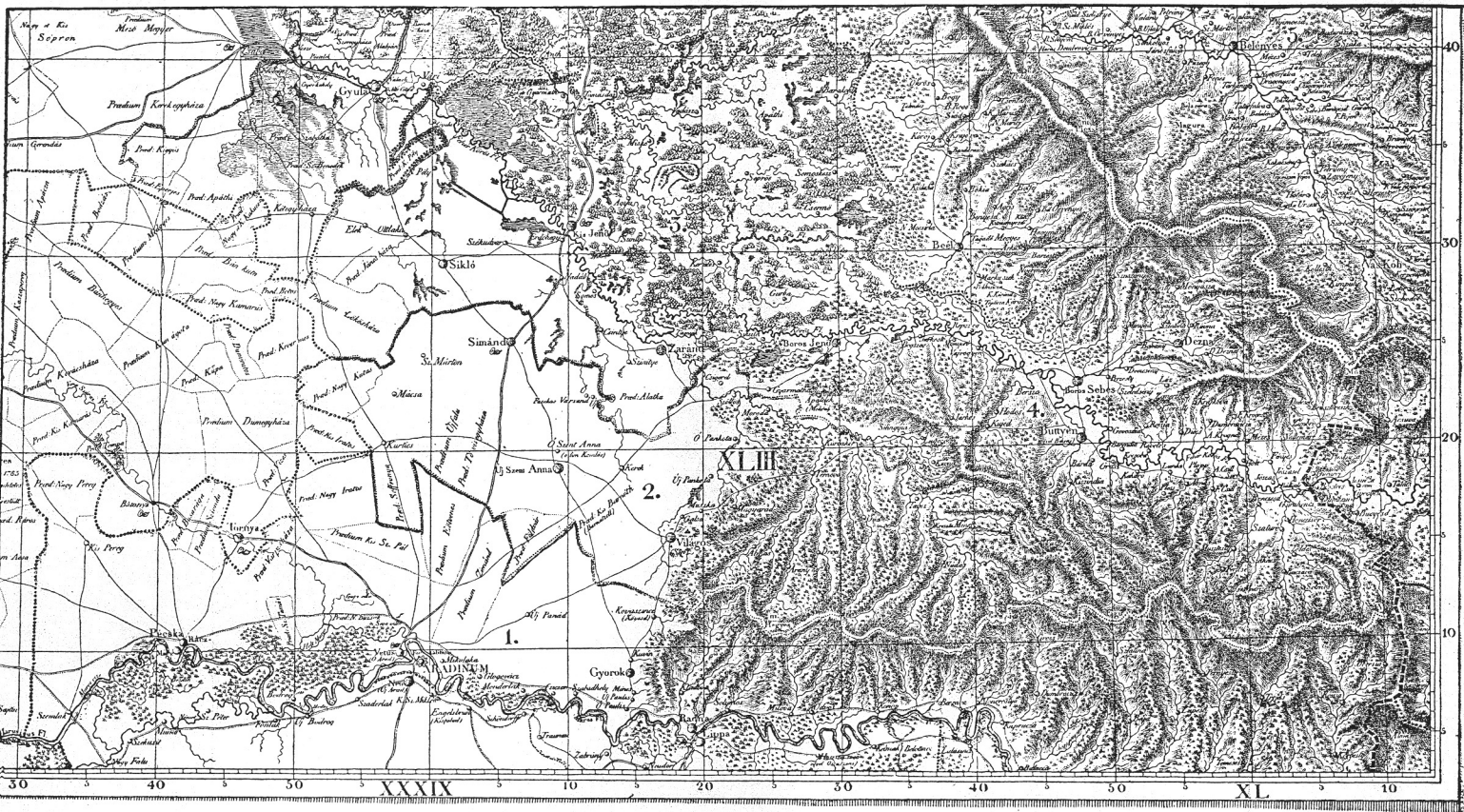
gye területe, mert most már 108 $\frac{1}{2}$ mértföldet, vagyis 1.833,421 holdat tett ki. Éjszakon Bihar, keleten Zaránd és Hunyad, délen Krassó és Temes, nyugaton pedig Békés és Csanád vetett neki határt¹⁾.

Zaránd megmaradt részei közül ugyan csupán a halmágyi járást kapta meg, azt is csak 1876-ban, de így is az ország egyik legtekintélyesebb törvényhatósága volt most már az a vármegye, melyet kicsisége miatt 1626-ban kitöröltek s másodsor, most tíz esztendővel ezelőtt, ki akartak törölni a vármegyék sorából.

A rác határőröket végtelenül elkeserítette a dolgok fordúlat. Nemcsak a magyarokat szidták már, hanem a bécsi kormányt is. 1751. április 1. csak kevesen szánták rá magukat, hogy az Al-Dunához költözzenek le, hanem össze sügtak-búgtak a horvátországi, bácskai és bánági elégületlenekkel s elhatározták, hogy kivándorolnak Oroszországba. A helytartótanács már 1751-ben értesítést kívánt Aradmegyétől, kik akarnak *Horváth* János határőr-alezredessel Oroszországba menni s midőn megkapta az engedélyvel utazók jegyzékét, 1752. aug. 7. szigorú rendeletet bocsátott ki ellenök. Meghagyta, hogy a kivándorlókat letartóztassák s az izgatókkal együtt három évre bebörtönözzék s közmunkára kényszerítsék; a már kiköltözöttek nemcsak minden jogukat, hanem polgári és örökösödési jogaikat is elvesztik. Kivándorolni csak kir. engedélyvel szabad s 24 frtot kap, a ki feladja a szökni akarót, az izgatókra pedig halál vár²⁾. Aradból s a határőrvidékről azonban *Tököli* Péter, *Horváth* János és *Csernovics* Simon s Pál, valamivel később pedig az aradi *Szevics* és *Dep-
reradovics* vezetése alatt csakugyan több ezren vándoroltak ki; számukat némelyek harmincz-, mások százezerre, a kivándorlásukkal okozott kárt pedig két millió forintra teszik³⁾. Erzsébet czárnő az egykori zaporogi kozákok területén telepítette le őket 1752-ben. *Új-Szerbia* határai lettek: Keleten a Dnjeper, melybe itt ömlik az Obulnicok- és az Omielnik-folyócska. Éjszakon a Tászmin- és Bolsaja-Visz-folyók választották el Lengyelországtól. A Bolsaja-Visz a Szinuchába tart, mely nyugaton Lengyelországtól különíti el. Délen a nagy síkságra támaszkodik Új-Szerbia, melyben az 1762. évi térképen már ezek a helységek voltak följegyezve: 1) a *huszárok kerületében* Novo-Mirgorodszkoj, *Pécska*, Petrov, Osztrov, Nagylak, Kaniblot, *Szemlek*, Archangelszkoj (éppen a lengyel Targoviczával szemben), Martonos és Pancsova, mind a Szinucha-folyó mellett; Kanizsa, Zenta, Vukovár s Földvár az Ingul-folyó eredeténél; Szuboticza (Szabadka), Czibulev, Mosorin, Dmitrovszkoj, Zombor, Glinszk és Versecz. 2) A *pandúrok kerületében* Krilovszkoj a Tászmin-folyónál; Taburiscs, Krjukov, Kamenka, Szemun, *Világos* (mind az öt a Dnjepernél), Csanád, *Toma-*

¹⁾ L. *Lipszky* 1806. évi térképének mellékelt fac-similjét külön lapon s a szelvényből kiesett töredéket a 371. lapon. — ²⁾ *Kassics*, *Enchiridion normalium ordinationum*. I. 94—5. — ³⁾ *Szentkláray*, *Száz év*, I. 172., 184.

Aradvármegye Lipozky térképén.

sinszi, Kuvin, Szmederov, Szlankamén, Becse, Varasd, Glogovác, Enova, (Jenova) *Solymos, Csongrád, Paulis, Mondorlak, Szent-Tamás.* 3) A szabad kozákok kerületében 29 szloboda és 2 vár¹⁾. A letelepült szerbek, bolgárok, oláhok s kis számban magyarok adómentességet és sok kiváltságot nyertek a czárnőtől, minek viszonzásául Horváth és Szevics négy huszár- és négy pandúr-, egyenként 4000 főből álló ezred kiállítására kötelezték magukat²⁾, Így tehát 32,000 főre rugott csupán a fegyverfoghatók száma. Az új telepesek valóságos kertté alakították ugyan ezt a síkságot, másrészt azonban oly gyakran pusztítottak a szomszéd Lengyelországban, hogy a lengyelek a zaporogi kozákoknál is rosszabb hajdamákoknak neveztek őket. Ha nem is nyolcz, 5 gyalog- és egy lovasezredet állítottak a beköltözöttek s 1756—63-ban már hősiessen résztvettek a hétéves háborúban. *Tököli Péter* altábornagy, *Horváth* és *Csernovics* Simon pedig tábornok lett az orosz hadseregben³⁾. Horváth 1760-ban külön kancelláriát eszközölt ki szerbjei számára a szentpétervári udvarnál; 1798. azonban a megmaradt két ezred legénységét a rendes hadseregbe osztották be⁴⁾ s Új-Szerbia a XIX. század elején már egészen eloroszosodott.

Így vesztett el Aradvármegye egy nemzetiséget, mely inkább orosz lett, csakhogy magyarrá ne kelljen lennie.

¹⁾ *Büschings* grosse Erdbeschreibung. III. kötet. (1784.). Russland. 439—442. V. ö. *Klaus A.*, Unsere Colonien. Aus dem Russischen übers. von Tows. (Odessa, 1889.). — ²⁾ *Ustrjalov*, Gesch. Russlands. II. 169. *Krones*, Gesch. Oesterreichs, IV. 255—7. — ³⁾ Az odessai muzeumban őrzött arczképen Horváthnak pofoncsapott kalap, zöld dolmány, mente és aranyozott vörösnadrág a ruhája. *Ferney*, Keleti utazás, II. 15. (1840.). — ⁴⁾ *Századok*, 1889., 740.

Arad délkeleti része *Lipszky* térképén.